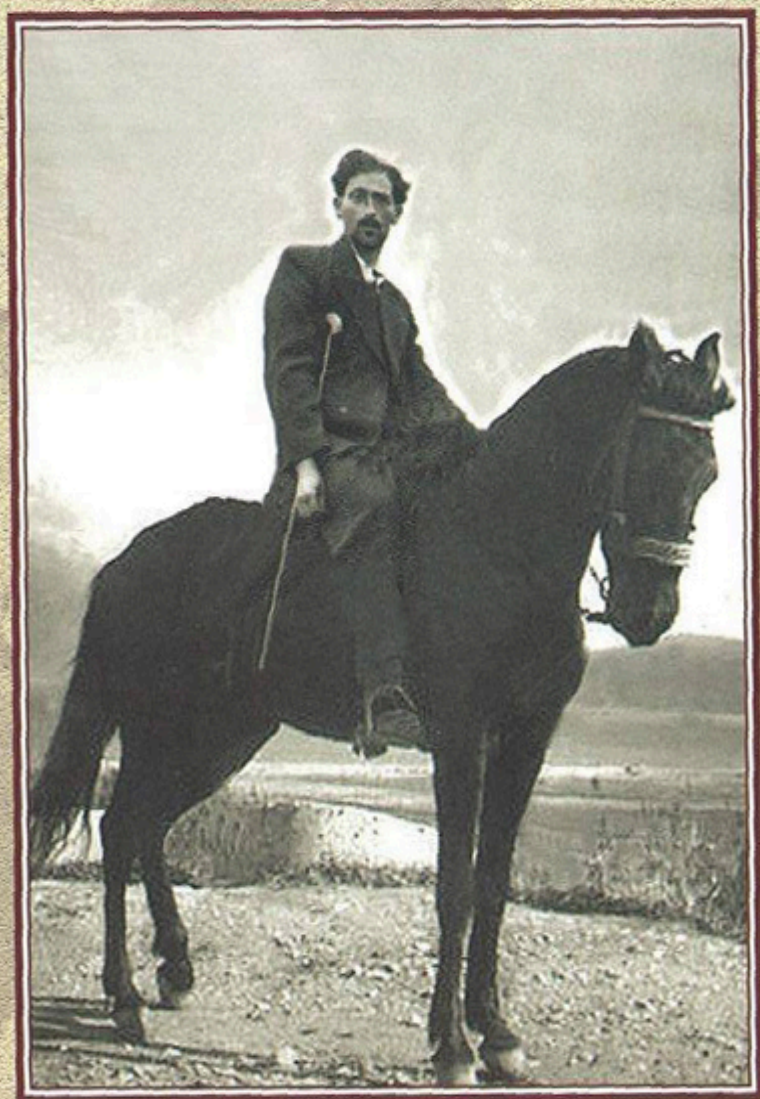

ΤΑ ΣΑΡΑΚΑΤΣΙΑΝΙΚΑ ΤΣΕΛΙΓΚΑΤΑ ΤΟΥ ΒΕΡΜΙΟΥ

ΚΑΙ Η ΖΩΗ ΣΤΙΣ ΣΤΑΝΕΣ ΤΟΥΣ

ΝΙΚΟΣ ΗΛ. ΚΑΤΣΑΡΟΣ

πρ. Αντιπρόεδρος Βουλής επ. Δικηγόρος

Έκδοση

Συλλόγου Σαρακατσαναίων Νομού Ημαθίας

«Οι Σταυραετοί»

Πρώτη έκδοση: Ιούλιος 2009

Τίτλος Βιβλίου: Τα Σαρακατσιάνικα Τσελιγκάτα του Βερμίου
και η ζωή στις Στάνες τους.

Εκδότης: Σύλλογος Σαρακατσαναίων Νομού Ημαθίας «Οι Σταυραετοί»
Νικ. Ευαγγελά 11 - Αλεξάνδρεια Ημαθίας

Στοιχεία Συγγραφέα: Νίκος Ηλ. Κατσαρός
Δ. Ράλλη 9 Α΄ Αγ. Παρασκευή - Αττικής
Τηλ.: 210 6001334

Επεξεργασία Φωτο.: Γαβριήλ Πέρπερας

Δακτυλογράφηση: Ρούλα Πακάκη

Σελιδοποίηση - DTP: Ρεβήσιος Θωμάς
Δερβενακίων 16 - Λάρισα, Τηλ. 2410 536473
www.revisios.gr - info@revisios.gr

Εκτύπωση: Ε. Τερζίδης & Σια Ο.Ε.
Φαρσάλων 165 - Λάρισα, Τηλ.:2410 660188

Αφιερώνεται στην ιερή μνήμη
των τσελιγκάδων του Βερμίου
και σ' όλους τους επώνυμους
και ανώνυμους Σαρακατσιάνους,
που ζώντας ως νομάδες στις κορυφές του,
κράτησαν ζωντανές και αναλλοίωτες
τις αποδείξεις
της αρχαιοελληνικής τους καταγωγής.

ΘΝΪ ΕΪ ΑΪ Ο ΑΕΑΪ ΟΣ

Ο Σύλλογος Σαρακατσαναίων Νομού Ημαθίας «Οι Σταυραετοί» έχει έδρα την Αλεξάνδρεια και μέλη Σαρακατσάνους από όλη την Ημαθία.

Πολλοί από τους Σαρακατσάνους του νομού μας εγκαταστάθηκαν στις παρυφές του Βερμίου και στο κάμπο της Ημαθίας προερχόμενοι από τα τσελιγκάτα του Βερμίου. Άλλωστε η Βέροια, πρωτεύουσα του Νομού μας, ήταν πόλη αναφοράς, επισκέψεων και συναλλαγών όλων των Σαρακατσάνικων τσελιγκάτων του Βερμίου.

Με τη σκέψη ότι και ο Σύλλογος μας, έχει την ιερή υποχρέωση αλλά και την τιμή να τιμήσει τους τσελιγκάδες αλλά και όλους τους Σαρακατσάνους του Βερμίου που συγκροτούσαν τις στάνες του και σκόρπιζαν ζωή, χάρη και ομορφιά στα απέραντα λιβάδια του, προτείναμε στον πρώην Αντιπρόεδρο της Βουλής και νυν Πρόεδρο του ΕΛΓΑ να αναλάβουμε εμείς την έκδοση του νέου βιβλίου του με τίτλο **“ΤΑ ΣΑΡΑΚΑΤΣΙΑΝΙΚΑ ΤΣΕΛΙΓΚΑΤΑ ΤΟΥ ΒΕΡΜΙΟΥ ΚΑΙ Η ΖΩΗ ΣΤΙΣ ΣΤΑΝΕΣ ΤΟΥΣ”**.

Η πρόταση μας έγινε δεκτή από τον κ. Κατσαρό, ο οποίος μάλιστα μας εκχώρησε την εμπορική εκμετάλλευση της πρώτης έκδοσης του έργου. *«ΑΪ Ύ=ϰι Ύεεΐ οηϰΐ αι βεάεαδ θηΐ ο οι Ουεεΐ αι οάδ, οι ο ΐΐΐΐΐΐ Ύεεϰι οά εα Ρι ΐΐΐ ΐ Ύεΐ ο εε άαβ αεεϰ εε υεΐ ε ΐε ΟαηάεαδΟΎ-ΐΐε οι Ο Ααηΐ βΐ ο, αΐ οδβη=ά οάδ =ηϰΐεά εεάβΐ ά θΐ ο άβ=αΐ ά εαδάεεγδάε οι ΑΎηΐ εΐ»*, μας είπε.

Αναλάβαμε την έκδοση του βιβλίου, όταν μάθαμε το περιεχόμενο του, στην προσπάθεια του Συλλόγου μας να συμβάλουμε κι εμείς στην διατήρηση ζωντανής της Σαρακατσάνικης παράδοσης. Να γίνουν γνωστά και στις νεότερες γενιές τα ελληνικότατα ήθη και έθιμα μας, οι ακατάλυτες ελληνικότατες αρχές και αξίες που καλλιεργήθηκαν στις Σαρακατσάνικες στάνες του Βερμίου.

Οι Σαρακατσάνικες κτηνοτροφικές νομαδικές οικογένειες, απόγονοι των νομαδικών κτηνοτροφικών φύλων της Αρχαίας Ελλάδας, οργανωμένοι στον επιτυχημένο θεσμό του τσελιγκάτου, όπως αποδεικνύεται από τη μακροζωία του, ζώντας αποκλειστικά μόνον στο δι-

κό τους περιβάλλον και εφαρμόζοντας με θρησκευτική ευλάβεια την ενδογαμία, κατάφεραν να διατηρήσουν ατόφιες τις ρίζες της αρχαιοελληνικής τους γλώσσας, αδιαπραγμάτευτη την ελληνική εθνική τους συνείδηση, φλογερή την αγάπη τους για την ελληνική τους πατρίδα. Κι όταν οι καιροί ήταν δύσκολοι για το Έθνος μας, πρωτοστάτησαν σε αγώνες και θυσίες για τη λευτεριά του και για την απόκρουση κάθε επιβολής της ακεραιότητας της ελληνικής τους πατρίδας.

Το Βέρμιο, που φιλοξενεί Σαρακατσάνους νομάδες Έλληνες κτηνοτρόφους από αμνημόνευτα χρόνια, ιδιαίτερα στα χρόνια του Μακεδονικού Αγώνα ήταν το πεδίο συγκρούσεων και μαχών, στις οποίες είχαν τη συμμετοχή τους και τα Σαρακατσάνικα τσελιγκάτα, όπως αναλυτικά αναφέρει στο βιβλίο του ο κ. Κατσαρός.

Ζώντας εμείς οι Σαρακατσάνοι της Ημαθίας στους πρόποδες και στη σκιά του ιερού αυτού βουνού της Μακεδονίας μας, θελήσαμε να έχουμε και εμείς συμβολή στην κυκλοφορία αυτού του βιβλίου. Ενός βιβλίου που αναδεικνύει το θεσμό του τσελιγκάτου, τη ζωή στις στάνες του, την ιστορία των νομαδικών μετακινήσεων των Σαρακατσάνων ανά τους αιώνες, την προσφορά τους στους αγώνες του Έθνους και περιγράφει με κάθε λεπτομέρεια τα λιβάδια του, τα τσελιγκάτα που τα νέμονταν και τις στάνες που τα αποτελούσαν.

Πιστεύουμε ότι η απόφαση μας και η πραγμάτωσή της συμβάλλει αποφασιστικά στη γνώση της ιστορίας του τόπου μας. Θεωρούμε πως έτσι συνδράμουμε στην καλύτερη γνωριμία από το λαό μας, και ιδιαίτερα από τις νεότερες γενιές, της ζωής των ανθρώπων που ήταν σπαρμένοι στις βουνοκορφές του. Με το έργο αυτό του κ. Κατσαρού τεκμηριώνουμε με τον καλύτερο τρόπο την ιστορική παρουσία των Σαρακατσαναίων στην Μακεδονία και ειδικότερα στις βουνοκορφές του Βερμίου.

Με τιμή

Το Διοικητικό Συμβούλιο του Συλλόγου

ΔΑÑÉÅ×Ï Ì ÁÍ Á

Εισαγωγή του συγγραφέασελ. 13-18

ÊÅÖÁËÁËÏ Á´

Ç ÊÔÇÏ Ï ÑÏÏ ÒËÁ ÁÍ Á ÑÏ ÒÓ ÁËÏÏ ÁÓ

1. Γενικάσελ. 21-22
2. Οι κτηνοτροφικές μετακινήσεις στην Αρχαία Ελλάδα» 22-29
3. Τα τσελιγκάτα στην Αρχαία Μακεδονία» 30-33
4. Η κτηνοτροφία στο Βυζάντιο» 33-34
5. Οι μετακινήσεις των τσελιγκάτων τα τελευταία 200 χρόνια» 34-36

ÊÅÖÁËÁËÏ Æ´

Ç ÑÏÏ ÒÏÏ ÑÁ ÒÏÏ ÒÁÑÁËÓÓËÁÏ ËËÏÏ ÒÓÁËËÁËÁÏÏÏ ÒÏÏ ÒÓ ÁÁÏÏ ÁÓ ÑÏ Ò ÁËÏ Ï ÒÓ

1. Γενικάσελ. 37-39
2. Η προ της Επανάστασης του 1821 περίοδος» 39-42
3. Η περίοδος της Επανάστασης του 1821» 42-46
4. Τα τσελιγκάτα κατά την Επανάσταση του 1854» 46-49
5. Τα Σαρακατσιάνικα τσελιγκάτα κατά τον Μακεδονικό αγώνα» 49-59

ÊÅÖÁËÁËÏ Æ´

Ç ÁÏ Ì Ç ÑÏ Ò ÒÓÁËËÁËÁÏÏ Ò

1. Οι έννοιες «τσελιγκάτο» και «στάνη»σελ. 61-62
2. Το όνομα του τσελιγκάτου και της στάνης» 62-65
3. Η επιλογή του τσελιγκα» 65-66
4. Η εσωτερική δομή και λειτουργία του τσελιγκάτου» 66-71
5. Ο τσελιγκας και τα καθήκοντά του» 71-99

ÊÅÖÁËÁËÏ Ä´

Ç Ï ÑÁÁÏ ÏÓÇ ÒÇÓ ÆÏÇÓ ÒÓÇ ÒÓÁÏ Ç

1. Γενικάσελ. 101 - 104
2. Ένας εθιμικός κανόνας» 104 - 106
3. Οι ανδρικές δουλειές» 106 - 108
4. Οι γυναικείες δουλειές στη στάνη» 108 - 115
5. Τα συνηθισμένα σαρακατσιάνικα φαγητά» 115 - 126
6. Άλλες δουλειές της Σαρακατσιάνικης» 127 - 131
7. Η Σαρακατσιάνικη «συνεριά»σελ. 131 - 134

8. Το συναίσθημα της ντροπής και του σεβασμού της Σαρακατσιάνας	» 134 - 140
9. Μια ξεδιάντροπη Σαρακατσιάνα	» 140 - 141
10. Το ψήσιμο στη βάτρα και στο φούρνο	» 141 - 143
11. Το μπατζαριό του μπάρμπα Λία	» 143 - 146
12. Το εργαστήρι του μπάρμπα Λία	» 146 - 148
13. Η προσωπικότητα της Σαρακατσιάνας συζύγου	» 148 - 149
14. Η γιαγιά και ο παππούς στη Σαρακατσιάνικη οικογένεια	» 149 - 157
15. Η βάβα μ' η Τσιβή	» 157 - 158
16. Η Σαρακατσιάνικη φιλοξενία	» 158 - 160
17. Μια επίσκεψη ξένου στις στάνες του Βερμίου	» 160 - 162
18. Το Σαρακατσιάνικο γλέντι	» 162 - 173
19. Ζώντας με τα πουλιά και τ' αγρίμια του βουνού και του λόγγου	» 173 - 180
20. Το Σαρακατσιάνικο καραβάνι	» 181 - 183

ÊĀÖĀĒĀĪ Ā'

Ç ĔÛÇ ÔÛĪ ÐĀĒĀĒÛĪ ÓÇÇ ÓÐĀĪ Ç

1. Γενικά	σελ. 185 - 187
2. Το σχολειό της στάνης	» 187 - 197
3. Η περιπέτεια ενός δασκάλου	» 197 - 198
4. Τα παιχνίδια των παιδιών στη στάνη (τσιλίκα, σκλαβάκια, Κίοσια, αμάδα και φίτσια, γρούνα ή μπίτσκα, τ' αμπήδ' μα τσ' τρεις, τριότα, εννιάρια, το τράβ' γμα, γιαλάκα)	» 198 - 214
5. Το σαρακατσιανάκι βοηθός στις δουλειές της οικογένειας και του τσελιγκάτου	» 214 - 217
6. Άλλες απασχολήσεις των παιδιών (μάζεμα μανιταριών, χαμοκέρασων, τσαγιού, λεφτοκαρυών, κυνήγι πουλιών, τα παιδιά-κυνηγόσκυλα)	» 217 - 224

ÊĀÖĀĒĀĪ Óð'

ÔĪ ÓĀÑĀĒĀÓÓĒĀĪĒĒĪ ĒĪ ÐĀĀĒ

1. Το σαρακατσιάνικο κοπάδι και η δομή του	σελ. 225 - 228
2. Το κοπάδι - ονομασίες ζώων - σημάδεμα	» 229 - 231
3. Ο τσοπάνος και το έργο του	» 231 - 235
4. Δικαιώματα και υποχρεώσεις βοσκού	» 235 - 236
5. Τα σύνεργα του τσοπάνου	» 236 - 239
6. Η βοσκή του κοπαδιού	» 239 - 241
7. Ο σκάρος	» 241 - 243
8. Το αλάτισμα του κοπαδιού	» 243 - 245
9. Οι ασθένειες των ζώων και η θεραπεία τους	» 245 - 250
10. Το Αρχηγικό σύνδρομο του κριαριού	» 250 - 253
11. Τα «προικιάρικα» ζώα	» 253 - 256
12. Το «διπλόδεμα» (υιοθεσία)	» 256 - 257
13. Τα τσοπανόσκυλα	» 257 - 262

14. Ένα ξενύχτημα με το κοπάδι	σελ. 262 - 265
15. Η κατασκευή των ποιμνιοστασίων	» 265 - 272

Ε̇Α̇Ο̇Α̇Ε̇Α̇Ε̇Ι̇ Ε̇

Ι̇ Ε̇ Ο̇Α̇Ν̇Α̇Ε̇Α̇Ο̇Ο̇Ε̇Α̇Ι̇ Ε̇Ε̇Α̇Ο̇ Ο̇Ο̇Α̇Ι̇ Α̇Ο̇ Ο̇Ι̇ Ο̇ Α̇Α̇Ν̇Ι̇ Ε̇Ι̇ Ο̇

1. Λίγα λόγια για το Βέρμιο και τις κτηνοτροφικές ιδιαιτερότητές του	σελ. 273 - 278
2. Το λιβάδι ΚΑΣΤΑΝΙΑ - Η στάνη του Κώστα Κατσαρού	» 278 - 288
3. Το λιβάδι ΑΗ - ΓΙΑΝΝΗΣ - Η στάνη των Ξηρομεριταίων	» 288 - 292
4. Το λιβάδι ΣΑΚΛΑΡΙ - Η στάνη του Αλέξη και του Καπετάνου	» 292 - 295
5. Το λιβάδι ΤΣΕΚΟΥΡΙΑ - Η στάνη των Γκαρελαίων	» 295 - 303
6. Το λιβάδι ΤΣΟΠΑΝΛΙ - Η στάνη των Σουρλαίων	» 303 - 309
7. Το λιβάδι ΙΜΠΙΛΙ - Οι στάνες Τζαλαμουραίων, Μπέηδων, Παναίων, Παρλαντζαίων, Γκ. Ξηρομερήσιου, Σπαναίων, Χυταίων	» 309 - 319
8. Το λιβάδι «ΞΗΡΟΛΙΒΑΔΟ» - Η στάνη των Σαμουρελαίων	» 320 - 321
9. Το λιβάδι «ΚΑΡΑΤΣΑΪΡΙ» - Η στάνη των Σταυροθοδωραίων	» 322 - 328
10. Το λιβάδι «ΤΖΟΥΜΑΓΙΑ» - Η στάνη Αρκούδα και η στάνη Μπασδάνη - Τζαμαλή	» 328 - 338
11. Τα λιβάδια ΣΤΕΡΝΑ ΚΑΙ ΣΤΟΥΡΝΑΡΙ Η στάνη του Αγγέλη - Νάνη - Τανού	» 338 - 345
12. Το λιβάδι ΑΝΑΤΟΛΙΚΟ ΜΠΕΗΜΠΟΥΝΑΡ - Η στάνη Κυργιάννη	» 345 - 350
13. Το λιβάδι ΔΥΤΙΚΟ ΜΠΕΗΜΠΟΥΝΑΡ - Η στάνη των Κατσαραίων	» 350 - 361
14. Το λιβάδι ΤΟΠΤΣΙΛΑΡ - Η στάνη των Παναίων και των Γιδαροκωσταίων	» 361 - 365
15. Το λιβάδι ΙΣΛΑΜΛΙ - Η στάνη των Ραπταίων	» 365 - 373
16. Το λιβάδι ΤΕΚΕΣ-ΑΓΚΑΘΙ - Η στάνη των Γιαννακαίων	» 373 - 380
17. Το λιβάδι ΤΣΑΡΚΟΥΛΙ - Η στάνη των Δημογιανναίων	» 380 - 382
18. Το λιβάδι ΓΚΙΩΝΑ - Η στάνη των Μπαλαίων, Μπέηδων, Καψαλαίων	» 382 - 386
19. Το λιβάδι ΣΙΑΠΑΝΙΤΣΑ - Η στάνη των Κοκκαλαίων	» 387 - 388
20. Το λιβάδι ΜΑΤΟΤΣΑΪΡΟ Η στάνη των Αλεξαίων - Γαλατσιδαίων	» 388 - 389
21. Το λιβάδι ΧΑΤΖΗΑΝΤΙΝΙ - Η στάνη των Γκανατσαίων - Παρλαντζαίων	» 390 - 392
22. Το λιβάδι ΚΙΤΣΙΛΕΡ - Η στάνη Γ. Πολύζου - Φλ. Γάτου	» 392 - 393
23. Το λιβάδι ΣΙΑΠΚΑΡΑ - Η στάνη των Πολυζαίων	» 393 - 396
24. Το λιβάδι ΚΟΥΖΛΟΥΚΙ - Οι στάνες των Μπουτλαίων - Πολυζαίων - Γαταίων	» 396 - 403
25. Το λιβάδι ΜΠΕΛΟ-ΡΕΚΑ - Η στάνη των Πλαταίων, Σταθαίων, Γαλαίων, Ν. Δήμου, Κονταλεξαίων	» 404 - 406
26. Το λιβάδι ΚΑΤΡΑΝΤΖΑ - Η στάνη των Καρτατσαίων, Τσαπαίων, Ζαχαραίων	» 406 - 412
27. Το λιβάδι ΣΙΔΕΡΑΚΙ - Η στάνη Μπλέτσα	» 412 - 414
28. Το λιβάδι ΜΠΛΙΑΚΙ - Η στάνη των Καραθοδωραίων	» 415 - 423
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	σελ. 425 - 426
Χάρτης με τα Σαρακατσιάνικα τσελιγκάτα του Βερμίου	σελ. 428 - 429
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	σελ. 431

ἌΕΘἈΨἸἌ

Πάντοτε με γοήτευαν οι ψηλές κορυφές. Στο αντίκρισμα τους ένιωθα μια ἔλξη απερίγραπτη. Μια ακατανίκητη δύναμη σέρνει ὅλο μου το εἶναι προς τα ὕψη τους. Σαν τεράστιοι μαγνήτες με παρασύρουν σύγκορμο προς το μεγαλεῖο τους. Η καρδιά μου και ο νους μου εἶναι μόνιμα θρονιασμένα σ' αυτές. Το γλυκό μου ὄνειρο ἦταν να τις πατήσω ὅλες κάποτε. Κι ο πικρός μου ο καημός, ο ασίγηστος πόνος μου εἶναι γιατί δεν τα κατάφερα να φθάσω σε κάποιες απ' αυτές. κι εκείνες θα κρατήσουν για πάντα κρυφά ἀπόμένα τα μυστικά τους.

Με θάμπωνε η μεγαλειώδης κορμοστασιά τους, ο τεράστιος ὄγκος τους, η μακάρια αντοχή τους σ' ανέμους και σε θύελλες, σε μπόρες και σε καταιγίδες, σε βοριάδες και σ' αστροπελέκια, στο ασήκωτο βάρος του χιονιού, που τις σκέπαζε στην ἀπέραντη μοναξιά τους.

Τις ζηλεύω γιατί αγγίζουν τον καταγάλανο ουρανό. Τις μακαρίζω γιατί βρίσκονται πιο κοντά στο Θεό και στους αγγέλους. Βλέπουν ἀπό ψηλά τα σύννεφα. Ατενίζουν την ἀπειραντοσύνη του κάμπου, που ταπεινωμένος υποκλίνεται μπροστά στη μεγαλειότητά τους. Θαυμάζω το ὀλόρθο τους ἀνάστημα, την ἔπαρσή τους ὅτι «οι κάμπου τρέφουν ἄλογα και τα βουνά λεβέντες». Τις θαυμάζω για τη δύναμή τους να κρατούν ἀγέραστη την ομορφιά και τη χάρη τους, ἀφθαρτα τα στολίδια τους, τα πανέμορφα καταπράσινα δάση, τα γάργαρα νερά των ρυακιών τους, τα λογής λογίων λουλούδια τους, τα φαρᾶγγια και τους γκρεμούς τους, τα γεμάτα αετοφωλιές κακοτράχαλα βράχια τους.

Τις λυπάμαι ακούγοντας το πικρό τους το παράπονο, γιατί οι ἀντάρες ἐμποδίζουν την αετίσια τους ματιά να ἀγκαλιάσει με το βλέμμα της τον κόσμο ὀλόκληρο, τους ἀνθρώπους με τα καμώματά τους κι ὅλα τα δημιουργήματα πάνω στον ὄμορφό μας πλανήτη.

Νιώθω τη δυσφορία τους, ὅταν αὐλακώνουν τις πλευρές τους και σχίζουν τις σάρκες τους χαράξεις δρόμων, λατομεία, σήραγγες, κατολισθήσεις, καταποντισμοί. Ακούω το γοερό τους κλάμα, ὅταν τις ξεγυμνώνουν οι πυρκαγιές, ἀφήνοντάς τες ὀλόγυμνες ν' ἀντιμετωπίσουν τα στοιχεῖα της φύσης και βλέποντας τα μικρά τους ρυάκια να μεταβάλλονται σε ὀρητικούς χειμάρρους μεταφέροντας κομμάτια τους ὀλάκαιρα στα πέρατα του κόσμου, στην πλήρη ἀσημαντότητα και ἀφάνεια του βυθοῦ κάποιας θάλασσας.

Ζω τη χαρά και την ἀγαλλίασή τους, ὅταν νιώθουν στη ράχη τους το ἀπαλό περπάτημα του ἀρνιού και του κατσικιού, το ἀνάλαφρο τρεμούλιασμά τους, ὅταν τις χαϊδεύει με το ελαφροπερπάτημά της η πέρδικα και ο τσαλαπετεινός, τη θαλπωρή τους, ὅταν φιλοξενούν τις φωλιές των πουλιών, που σύντομα θα δώσουν ἀναρίθμητες στρατιές φτερωτών ἐπισκεπτών τους, που θα γεμίσουν τους αἰθέρες με τα γλυκά τους τιτιβίσματα, την ἀέναη κίνησή τους, την ομορφιά τους, την ἴδια τη ζωή. Εἶναι αἰσθητή η ζεστασιά

τους ακόμη και στα ίδια τα αγρίμια, που μένουν πιστοί τους σύντροφοι όταν τις εγκαταλείπει τους παγερούς χειμώνες όλη η άλλη ζωή.

Νιώθω τη γρήγορη ανάσα τους, όταν αισθάνονται ότι σιγανοπερπατώντας μέσα απ'ό δύσβατα μονοπάτια έρχεται η Άνοιξη. Απολαμβάνω το πλατύ τους χαμόγελο, που εκδηλώνεται με το ξεφύλλισμα των δένδρων, με τις μυριάδες των λουλουδιών που γεμίζουν τα κλαδιά τους. Θαυμάζω το γιορτινό τους ντύσιμο με φορεσιές με όλα του κόσμου τα χρώματα. Συμμετέχω στο ξέφρενο γλέντι τους για το καλωσόρισμα της ζωής που ξαναγεννιέται, κάτω από τους ήχους μιας τεράστιας ορχήστρας ανθρώπων, πουλιών και ζώων που σκορπούν στο σύμπαν ατελείωτες μελωδίες, φωνές, τιτιβίσματα, ουρλιαχτά. Έρχεται η ίδια η ζωή. Και οικοδεσπότες είναι οι ψηλές κορυφές, με τις πλαγιές τους, με τα δάση και τα ξέφωτά τους, με τις πηγές και τα ρυάκια τους, με τα απέραντα λιβάδια τους και με τα ζωντανά που τα κατακλύζουν. Έρχεται η ίδια η ζωή με τα τσελιγκάτα να ξανάρχονται στις παλιές τους στάνες, με τα караβάνια που μεταφέρουν τις οικοσκευές τους, τα κοπάδια τους που βόσκοντας βιαστικά-βιαστικά και περπατώντας γρήγορα ξαναγυρίζουν στα παλιά τους τα λημέρια.

Ό,τι μέχρι τώρα έχει γραφεί είναι ξεχειλισμα ψυχής ενός σαρακατσιάνου που έζησε τη ζωή του τσελιγκάτου και της στάνης ψηλά στις κορυφές του Βερμίου και του Κάτω Ολύμπου. Ενός σαρακατσιάνου που σφιχταγκάλιασε τα βουνά της πατρίδας μας. Δέθηκε μ' αυτά πισθάγκωνα. Τ' αγάπησε όσο τίποτε άλλο. Ενός σαρακατσιάνου που και τώρα στις δύσκολες μέρες του, όταν τον βασανίζουν δύσκολα προβλήματα, βρίσκει διέξοδο στο ανέβασμα σε κάποια κορυφή. Αγναντεύει από εκεί τους κάμπους που η ζωή σ' αυτούς είναι ίσως και η αιτία του προβλήματος. Και αγγίζοντας τις κορυφές παίρνει δύναμη και αποφασίζει. Νιώθει εκεί πιο δυνατός, πιο αποφασισμένος. Νιώθει ότι ο νους του είναι περισσότερο καθαρός και περισσότερο ικανός για ορθές αποφάσεις.

Και φαίνεται από όσα θα ακολουθήσουν ότι οι ορεσίβιοι Έλληνες, οι άνθρωποι που με τα τσελιγκάτα τους όργωναν όλες τις κορυφές των βουνών της πατρίδας μας, υπήρξαν αρκετά δυνατοί να δαμάσουν τις απαιτήσεις της ζωής στους κάμπους. Αντλούσαν τη δύναμή τους από τις ανάγκες αντιμετώπισης των δυσκολιών που συναντούσαν σε κάθε βήμα τους. Οι ανάγκες ανεύρεσης λύσης στα προβλήματα που πρόβαλαν θεόρατα μπροστά τους όξυναν το νου τους. Γέμιζαν το είναι τους με πνεύμα εφευρετικότητας. Επεδείκνυαν τόλμη και αποφασιστικότητα, γιατί δεν μπορούσαν να κάνουν κι αλλιώς. Έπαιρναν γρήγορες, προσεκτικές, προσωπικές αποφάσεις, γιατί δεν είχαν την πολυτέλεια συσκέψεων και επιτροπών και μελέτης του προβλήματος. Και ήταν σωστές τις περισσότερες φορές, γιατί ήταν αποφάσεις ζωής. Γιατί η λανθασμένη απόφαση σήμαινε προσωπική καταστροφή, ζημιά του τσελιγκάτου.

"ΤΑ ΣΑΡΑΚΑΤΣΙΑΝΙΚΑ ΤΣΕΛΙΓΚΑΤΑ ΤΟΥ ΒΕΡΜΙΟΥ ΚΑΙ Η ΖΩΗ ΣΤΙΣ ΣΤΑΝΕΣ ΤΟΥΣ" είναι ένα έργο παρουσίας του θεσμού του τσελιγκάτου, της οργάνωσης και της λειτουργίας του, της μακράς ιστορίας του, της προσφοράς του στο Έθνος, της ίδιας της ζωής του, της ζωής στις στάνες του των οικογενειών που το αποτελούσαν.

Και το έργο αυτό έχει την ιδιαιτερότητα ότι γράφεται από ένα τσελιγκόπουλο, που γεννήθηκε σ' ένα σαρακατσιάνικο καλύβι, μεγάλωσε στη στάνη, ανδρώθηκε σε τσελιγκάτο. Από ένα σαρακατσιανάκι που έζησε τη σαρακατσιάνικη ζωή σ' όλο της το μεγαλεί-

ο. Ένα παράξενο όμως «μεγαλείο» με χαρές, ξηνοιασιά, απλότητα, ελάχιστες απαιτήσεις αλλά και με ταλαιπωρίες, κόπους, βάσανα, τιτάνιους αγώνες με τα στοιχειά της φύσης.

Είναι ένα έργο αλήθειας, ατομικής εξομολόγησης, μακριά από υπερβολές, παρερμηνείες, αντιγραφές. Γίνεται αναφορά σε προσωπικά βιώματα, που έμειναν αναλλοίωτα στα χρόνια που πέρασαν, γιατί γράφτηκαν ανεξίτηλα στις πρώτες δύο δεκαετίες της ζωής του στα κατάβραθα του είναι του, στον άγραφο πίνακα του νου και της καρδιάς του.

Είναι έργο ζωής ενός τσελιγκόπουλου που είχε την τύχη ή την ατυχία, ποιος ξέρει, να βρεθεί με ένα απλό πήδημα, 10 όμως μέτρων, από την καλύβα, τη στάνη, την ουρά της προβατίνας, δικηγόρος 20 χρόνια κι άλλα 23 βουλευτής και απ' αυτά 11 χρόνια και Αντιπρόεδρος της Βουλής των Ελλήνων. Και το παράξενο: νιώθει υπερήφανος για το ξεκίνημά του, από το «μηδέν» θα έλεγε κάποιος άλλος. Και αυτό γιατί φαίνεται ότι αυτό το «μηδέν» του κάποιου άλλου περιείκλει τεράστια δύναμη. Ήταν μια γιγαντιαία προωθητική προς τα ύψη δύναμη. Δεν εξηγείται αλλιώς. Το ίδιο ξεκίνημα και την ίδια πορεία προς δυσθεώρητα ύψη είχαν και τόσα πολλά άλλα τσελιγκόπουλα. Παρατίθενται και πολλές άλλες θαρραλέες, ειλικρινείς, γενναίες εξομολογήσεις σαρακατσιανόπουλων που τιμούν σήμερα τις ψηλές θέσεις στις οποίες βρίσκονται.

Φαίνεται ότι η έλξη προς τις ψηλές κορυφές, που κληρονόμησαν οι σαρακατσιάνοι ανά τους αιώνες από «πάππο προς πάππο» και ενσταλάχθηκε βαθιά μέσα στην ψυχή τους, τους εμπότισε με το συνεχές και ατελείωτο κυνήγι τους για να τις κατακτήσουν όποιες κι αν ήταν.

Τώρα, που ξεψύχησαν τα σαρακατσιάνικα τσελιγκάτα και έμεινε η ανάμνησή τους, ξεθωριασμένη στους πολλούς, ζωντανή όμως σ' όσους τα έζησαν, ένιωσα ιερό μου χρέος να θυμίσω σ' όλους το εντυπωσιακό τους πέρασμα, τη μεγάλη τους προσφορά και στα μέλη τους, αλλά και στην ίδια την πατρίδα μας. Και θεωρώ ιερό αυτό το χρέος μου και επιτακτικό το καθήκον μου να παρουσιάζω ένα θεσμό που έδωσε εξετάσεις και πέτυχε, ένα θεσμό του οποίου είμαι γέννημα και θρέμμα.

Με τα σαρακατσιάνικα τσελιγκάτα ασχολήθηκαν πολλοί. Κυρίως έγραψαν γι' αυτά μη σαρακατσιάνοι. Οι περισσότεροι απ' αυτούς είχαν την ενημέρωσή τους ως προς τη δομή και την εσωτερική τους οργάνωση από πληροφορίες. Πολλοί λίγοι είχαν στενότερη επαφή, που τους εξασφάλισε κάποια προσωπική γνώμη. Ελάχιστοι (π.χ. η Αγγελική Χατζημιχάλη) έζησαν για λίγο καιρό σε τσελιγκάτα και στάνες και μετέφεραν στα συγγραφικά τους έργα τις εμπειρίες τους. Αλλά κι αυτές τόσες, όσες μπορούσαν να γνωρίσουν στο λίγο καιρό της διαμονής τους στο περιβάλλον κάποιου ή κάποιων τσελιγκάτων. Ακριβέστερες αναφορές έκαναν για τα τσελιγκάτα σαρακατσιάνοι συγγραφείς (Μποτός, Μακρής, Καλοδήμος κ.α.) Οι εργασίες τους αυτές, καθ' όλα αξιόλογες και σημαντικές, αφήνουν πολύ έδαφος συμπλήρωσης.

Γόνος μιας σαρακατσιάνικης οικογένειας ο ίδιος, που το τσελιγκάτο της, κατά την παράδοσή της αριθμεί δύο περίπου αιώνες, ζώντας τη ζωή του ο ίδιος, μέχρι την ημέρα που άρχισα να ασκώ το λειτούργημα του δικηγόρου στη Λάρισα το 1961, έχω την πεποίθηση ότι μπορώ να παρουσιάσω την αληθινή του εικόνα. Τη ζωή του μετακινούμενου τσελιγκάτου από τα χειμαδιά στα ξεκαλοκαιριά, πεζοπορώντας με τα καραβάνια του, με τα κοπάδια του. Ξεφορτώνοντας τα ζώα, που μετέφεραν όλη την οικοσκευή και

όλα τα πράγματα της οικογένειάς του. Στήνοντας τις τέντες για να περάσει τη νύχτα του. Ξαναφορτώνοντας την ημέρα που ξημέρωνε πρωί-πρωί για τη συνέχιση της πορείας προς τον τόπο του προορισμού. Ξενυχτώντας τα κοπάδια. Φυλάγοντάς τα από τα αγρίμια και τους κλέφτες. Αρμέγοντάς τα, πήζοντας το γάλα τους και μεταφέροντας το φρέσκο τυρί από στάση σε στάση (από κονάκι σε κονάκι) για να το πουλήσει μέσα στις τσαντίλες σε κάποιο χωρικό με αντάλλαγμα λίγο σιτάρι, καλαμπόκι, ένα ζευγάρι παπούτσια, τσαρούχια με φούντες και πρόκες κατά προτίμηση.

Έζησα το στήσιμο των καλυβιών της στάνης και των φριτζιάτων. Την κατασκευή της βάτρας, των τσαρδακιών και των μαντριών. Την νυχτερινή πορεία του κοπαδιού βόσκοντας προς το γρέκι, το σκάρο του με τα συνεχή χουϊάσματα του βοσκού και τα αλυχτήματα των τσοπανόσκυλων, το πρόγγισμά τους με την απειλή κάποιου κινδύνου, το φίδιασμά του και τα γιατροσόφια του βοσκού για να πλύνει με γάλα το φιδιασμένο μέρος και να ρουφήσει και να φτύσει ακόμη τα δηλητηριασμένα υγρά του. Μετείχα στις χειρουργικές επεμβάσεις των τρελών προβάτων ζεσταίνοντας και απολυμαίνοντας τα χειρουργικά εργαλεία του «χειρουργού» κτηνοτρόφου (ένα κοφτερό μαχαίρι και κάποια τσιμπίδα) και είδα την «τρέλα», μια φούσκα γεμάτη άσπρα σπυριά. Έτσι μου την είπε ο «χειρουργός»! Έζησα τη ζωή της στάνης και του τσελιγκάτου. Είδα να στήνονται τα καλύβια, να σκεπάζονται με κλαδιά και με βρίζα, να παλαμίζονται εσωτερικά από τις γυναίκες, να γίνονται τα πεζούλια τους και τα κρεβάτια τους, να συνδέονται μεταξύ τους με φράχτες για να «κόβεται» ο αέρας.

Παρακολούθησα τους λογαριασμούς του τσελιγκάτου Άνοιξη και Καλοκαίρι. Την κατανομή των εξόδων του στα μέλη του και τη διανομή σ' αυτά των κερδών του. Τη σοφή κατανομή των κοπαδιών για βοσκή στα «σύρματα» του βοσκότοπου (τμήματα του λιβαδιού με σαφή όρια) για να αποφεύγεται το σμίξιμό τους και οι διενέξεις μεταξύ των βοσκών. Το διαχωρισμό του λιβαδιού σε διάφορες περιοχές ανάλογα με τη μορφή του και τις εποχικές ανάγκες των προβάτων (χεινοπώρια, γκαστρολίβαδα, σερκολίβαδα, στερφολίβαδα).

Θαύμασα το «γνώρο» των Σαρακατσιάνων των προβάτων τους, όταν ανάμεσα σε ένα κοπάδι 400-500 απ' αυτά μπορούσαν να πουν πιο είναι απ' όλα ακούγοντας μόνο το βελασμά τους ή βλέποντας μόνο το πίσω μέρος τους ή μόνο το μουσούδι τους ή ανάμεσα στα 100 αρνιά που γεννιόνταν μέσα στις λάσπες του μαντριού μπορούσαν να καταλάβουν ποια ήταν η μάνα κάποιων απ' αυτά που δεν τα πλησίαζε, δεν τα βύζαινε, τα εγκατέλειπε. Την υποχρεωτική υιοθεσία και των ξένων ακόμη αρνιών από τις προβατίνες, για να τα «πάρουν» και να τα δεχθούν να τις βυζαίνουν, ως παιδιά τους. Έζησα το γέννο τους, τις κτηνιατρικές γνώσεις των βοσκών, όταν έρχονταν το αρνί «ανάποδα», με τα πίσω πόδια δηλαδή για να γεννηθεί. Είδα το «πάτωμα» των μαντριών με παχύ στρώμα θάμνων για να απορροφούν τα νερά της βροχής και τα απορρίμματα των ζώων. Λυπήθηκα τις ζαλικωμένες σαρακατσιάνες βλέποντάς τες να μεταφέρουν τα «στρώματα» για τα μαντριά, αγριόχορτα, βούζια, καναπίτσες, φιλύκια και πουρνάρια και να παρασύρονται απ' τους αέρες και τις θύελλες και να μη μπορούν να σταματήσουν στα πόδια τους.

Έπαιξα με τ' άλλα παιδιά της στάνης όλα τα σαρακατσιάνικα παιχνίδια. Διακρίθηκα στην «τσιλίκα» με τα πολλά «σουκούζια» της, στη «γιαλάκα» και στα «σκραβάκια». Μάζεψα μαζί τους «κουκουμπέλες» στα ισάδια του Μπεϊμπουνάρ, «λεφτοκάρυα» στο Ακρινωϊτικό, «τσιάϊ» στα βουνά της Γκιώνας και στο «Μετρήτσιο», «χαμοκέρασα» και «ξούκερα» κάτω από τις οξυές του «Καρατσαϊρί».

«Βάρεσα» στη στρούγγα για να περάσουν και ν' αρμεχτούν τα «πρότα» και τα γίδια. Θύμωσα με τις «ντουμουσιάρες» προβατίνες που πηδούσαν τους φράχτες, ακόμη και πάνω από τα κεφάλια των αρμεχτάδων για ν' αποφύγουν το άρμεγμα. Βοήθησα στο κούρεμα, πιάνοντας πρόβατα και παραδιδοντάς τα στους «κουρευτές». Ίδρωσα δένοντας τα κεφάλια από τις γίδες μέσα στις μπηγμένες στο έδαφος διχάλες για να κουρευθούν όρθιες. Ακόνισα «τα κουροψάλιδα» για να κόβουν καλύτερα. Κούρευα και ο ίδιος και γέμισαν φουσκάλες οι ασυνήθιστες παλάμες μου και πληγές στο σώμα τους κάποιες προβατίνες, που τις κούρευα και ήταν απείθαρχες (σίγουρα από τα κοψίματα).

Έκανα το γραφιά σε κάποια «ξελογαριάσματα» του τσελιγκα με τα μέλη του τσελιγκάτου. Είδα κι έπαθα κάποιες φορές να εξηγήσω σε μερικούς βοσκούς ή και σμίχτες κυρίως την ορθότητα κάποιων αριθμητικών πράξεων.

Έζησα την απόλυτη πειθαρχία της σαρακατσιάνικης, τον απέραντο σεβασμό της στους γέροντες και στις γριές, την αγάπη της για τα παιδάκια της, τη μόνη που της επέτρεπαν τα σαρακατσιάνικα ήθη να εκδηλώσει, το κοκκίνισμά της από ντροπή μπροστά στους άνδρες, στους ξένους και θυμάμαι τώρα το λόγο ενός πόντιου δικηγόρου-συναδέλφου μου στη Λάρισα που έλεγε ότι το ομορφότερο χρώμα είναι «το της αιδούς ερυθρίασμα».

Θαύμασα τη γρηγοράδα της στην ετοιμασία του τραπεζιού με τις πίττες της, τα τηγανιτά της, το ψητό της στη γάστρα, το ζύμωμα και το ψήσιμο του ψωμιού, το κουβάλημα του νερού με τη «βαρέλα» και των ξύλων με το «ζαλίκι» της. Καμάρωσα τη λεβεντιά της κάνοντας και δύσκολες ακόμη αντρικές δουλειές. Έζησα τη «συνεριά» της (τον ανταγωνισμό της) με τις άλλες κοπέλες. Ποια να γνέσει πιο λεπτό «γνέμα» για τ' «αγέννωτα». Ποια θα το υφάνει πιο «κρουστά» και πιο γρήγορα. Ποια θα το βάψει για να μη «βγάζει». Ποια θα πετύχει τα καλύτερα χρώματα στις βελέντζες, και τα «τσιόλια», στις ποδιές και τα «μεντερλίκια», στα «στρωσίδια» και στις «μπατανιές». Ποια θα πλέξει τα καλύτερα πλεχτά πετυχαίνοντας πρωτότυπα, τετραγωνισμένα πάντοτε, σχέδια.

Μάζεψα το «γνέμα» απ' τα αδράχτια και τις «βάντες» στα κουβάρια για το ιδίασμα. Και παρακολούθησα όλη τη διαδικασία του ιδιάσματος, του μπήξιμου μερικών ξύλων στο έδαφος, το άπλωμα σ' αυτά του «γνέματος» από φουρκούλα σε φουρκούλα και το μάζεμά του μετά στο «αντί» για να οδηγηθεί στον αργαλειό.

Μετείχα στις χαρές και στις λύπες της στάνης. Έζησα τα γλέντια της, τη φιλοξενία του ξένου, το ξεπροβόδιμά του αγαπημένου συγγενή με το «ξενίτεμα» της Σαρακατσιάνικης μάννας, αδελφής. Μου έσχισε τα σωθικά το πικρό κλάμα, τα αμέτρητα δάκρυα, τα ατέλειωτα μοιρολόγια, όταν η μοίρα έφερνε το θάνατο σε κάποιον από τα μέλη του τσελιγκάτου, όσο μεγάλος κι αν ήταν.

Επέλεξα τα σαρακατσιάνικα τσελιγκάτα του Βερμίου γιατί αυτά έχουν γράψει ένδοξη ιστορία και κατά τη διάρκεια του Μακεδονικού αγώνα, στην οποία και θα αναφερθώ.

Επέλεξα τις σαρακατσιάνικες στάνες του Βερμίου, γιατί η θερινή ζωή, το ξεκαλοκαιριό των Σαρακατσιάνων, στα πλούσια σε βοσκή και σε νερά, στα πολύ ομαλά σε γεωγραφική διαμόρφωση λιβάδια του, είναι ίσως το πιο όμορφο κομμάτι της ζωής τους. Είναι η περίοδος με την λίγη ξεκούραστη δουλειά για τον άνδρα και την παραγωγικότερη περίοδο της ζωής της για τη γυναίκα. Είναι η εποχή της χαράς και του γλεντιού, των επισκέψεων και των γάμων. Είναι το ξεκαλοκαίριασμα σε ένα καλό λιβάδι η περίοδος που τη λαχταράει περιμένοντάς την ο κτηνοτρόφος ως λύτρωση από τη δύσκολη ζωή του χειμώνα και των μετακινήσεων της Άνοιξης και του Φθινοπώρου.

Περιγράφω όλα τα λιβάδια του Βερμίου με τα τσελιγκάτα και τις στάνες που φιλοξενούσε το καθένα. **Είναι το έργο μου αυτό ένα ύστατο χαίρε, ένα ιερό μνημόσυνο στους τσελιγκάδες του Βερμίου, που έβαλαν τις βάσεις για τη μεταγενέστερη επιτυχημένη πορεία της σαρακατσιάνικης οικογένειας,** σε οποιοδήποτε περιβάλλον κι αν βρέθηκαν οι απόγονοί τους. Και είναι καιρός, γιατί τώρα πλέον «ουκέτι Φοίβος έχει καλύβην, ουδέ μάντιδα δάφνην ... απέσβετο και λάλον ύδωρ».

Αναφέρομαι στην καθημερινή ζωή της στάνης και της σαρακατσιάνικης οικογένειας, μέσα και έξω από το κονάκι. Τη ζωή του κοπαδιού και των βοσκών του. Την εκμετάλλευση των προϊόντων τους. Τις προσωπικές σχέσεις των ανθρώπων της στάνης. Τους κανόνες που όριζαν τις συμπεριφορές τους. Αναφέρομαι σε μερικούς ακατάλυτους θεσμούς, που τους τηρούσαν με δέος. Εκθειάζω την πειθαρχημένη ζωή της σαρακατσιάνικης κοινωνίας, προϋπόθεση επιβίωσης του τσελιγκάτου και επιτυχούς αντιμετώπισης των μύριων δυσκολιών της. Ασχολούμαι με μερικές από τις αρετές του σαρακατσιάνου και της σαρακατσιάνας που αποτέλεσαν θεμέλιο της εντυπωσιακής ανέλιξης της σαρακατσιάνικης οικογένειας.

Ο έντονος συναισθηματισμός μου δεν με οδηγεί σε υπερβολές. Χρωματίζει αλήθειες. Αποκαλύπτει συμπεριφορές, ικανότητες, αντοχές της σαρακατσιάνικης γενιάς. Σκιαγραφεί το συμπαγές υπόστρωμά της που την κράτησε χωρίς κλυδωνισμούς όρθια αμνημόνευτα χρόνια στην όμορφη πατρίδα μας, τα σταθερά της θεμέλια για δυνατή στήριξη και εκτίναξη προς τα πάνω.

Αποδεικνύει τη διαχρονικά αμετακίνητη πίστη των Σαρακατσιάνων σε αρχές και αξίες της ελληνικής φυλής, τις οποίες έκαναν κανόνα ζωής τους και λειτουργίας του τσελιγκάτου τους.

Και τέλος, είναι ένα ηχηρό σάλπισμα προς τις νεότερες σαρακατσιάνικες γενιές που θα τους θυμίζει «από πού κρατάει η σκούφια τους» και θα τους διαμηνύει ότι όλα είναι δυνατά σ' αυτόν που τα τάσσει ως στόχο του και αναλώνει τις δυνάμεις του στο κυνήγημά τους.

Νίκος Κατσαρός

Επίτιμος Δικηγόρος

πρ. Αντιπρόεδρος της Βουλής των Ελλήνων

ÊÅÖÁËÁËÎ Á

Ç ÊÔÇÎ Ì ÔÑÎ ÕËÁ ÁÍ Á ÔÏ ÑÓ ÁËÛÍ ÁÓ

1. ΓΕΝΙΚΑ

Θα επιχειρήσω μια διαχρονική παρουσίαση της μετακινούμενης κτηνοτροφίας, που γέννησε την ανάγκη επιμόρφωσης και εφαρμογής του θεσμού του σπेलγκάτου και εξέθρεψε το νομαδισμό των κτηνοτρόφων.

Η χώρα μας έχει μια ιδιαιτερότητα, που δεν απαντάται σε πολλές άλλες χώρες ή, και σε όσες από τις λοιπές απαντάται, δεν έχει τη μορφή και τις διαφορές από εποχή σε εποχή που έχει στη χώρα μας.

Η ιδιαιτερότητα αυτή είναι η εξής: **Ξηρά και άνυδρα και πολύ θερμά καλοκαίρια στους κάμπους και παγεροί και αφιλόξενοι χειμώνες στις ορεινές περιοχές. Πλούσια σε βλάστηση λιβάδια το ένα περίπου εφτάμηνο του έτους (Νοέμβριος - Μάιος) και φτωχά σε χορτάρια και προβληματικά για τα ζώα τα ίδια λιβάδια το άλλο πεντάμηνο (Ιούνιος - Οκτώβριος).**

Επίσης στη χώρα μας μέχρι και τη 10ετία του 1950 το **κτηνοτροφικό επάγγελμα ήταν το κυριότερο επάγγελμα των ανθρώπων της υπαίθρου**. Τα λιβάδια κοινοτικά, ιδιωτικά, μοναστηριακά, δημόσια δεν επαρκούσαν να καλύψουν τις ανάγκες διατροφής των ζώων. Ιδιαίτερα κατά το φθινοπωρινό - χειμερινό εξάμηνο το πρόβλημα ήταν οξύτατο λόγω του μεγάλου αριθμού των ζώων που συντηρούσαν.

Όλες οι ανωτέρω ιδιαιτερότητες μαζί με την μορφολογία του εδάφους, με την περισσότερη έκτασή του στις ορεινές του περιοχές και την πλούσια βλάστηση στις ορεινότερες απ' αυτές, καθιστούσαν αναγκαίες τις εποχικές μετακινήσεις των ποιμνίων από τα χειμαδιά στα ξεκαλοκαιριά και το αντίστροφο.

Αυτές οι μετακινήσεις από τόπο σε τόπο προϋποθέτουν και μια οργάνωση των μετακινούμενων κτηνοτρόφων νομάδων και ένα θεσμικό καθεστώς που θα άντεχε στην αντιμετώπιση των πολλών προβλημάτων που ανέκυπταν. Και αυτή η οργάνωση πρέπει να στηριζόταν σε ανθρώπινες δυνάμεις ικανές να ανταπεξέλθουν στις αναγκαίες απαιτήσεις του κτηνοτροφικού επαγγέλματος και στους μύριους κινδύνους που αδιάλειπτα εμφανιζόταν και απειλούσαν την ίδια την ύπαρξη των κτηνοτρόφων.

Και οι μεν ανάγκες ήταν η φύλαξη και η βοσκή των αιγοπροβάτων, το άρμεγμα, η τυροκόμιση, η διαμονή του κοπαδιού, οι ασθένειές του και τόσα άλλα, οι δε κίνδυνοι προ-

έρχονταν από διεκδικητές της βοσκής, επιδρομείς με αρπακτικές διαθέσεις, ληστές, κακές καιρικές συνθήκες και πολλά άλλα.

Τέτοιες έμπιστες και ασφαλείς δυνάμεις ήταν ασφαλώς ο ευρύτερος συγγενικός κύκλος ή ο κύκλος των προσώπων που συνδέονταν μεταξύ τους με δεσμούς φιλίας, κοινής καταγωγής κλπ.

Η ομοιότητα των προβλημάτων τότε και μεταγενέστερα και μέχρι την εποχή μας και η ανάγκη εξεύρεσης λογικών λύσεων για την αντιμετώπισή τους οδηγούσε ασφαλώς σε θεσμούς, σαν αυτούς των τσελιγκάτων, οι οποίοι μπορεί να διέφεραν από τόπο σε τόπο, αλλά στη γενική τους δομή και λειτουργία πρέπει να παρουσίαζαν αρκετές ομοιότητες.

Σ' αυτές τις ομαδικές μετακινήσεις της κτηνοτροφίας με οποιαδήποτε οργάνωση και μορφή αναφέρομαι στη συνέχεια.

2. Ἰ ἐ ἐὸς γῖ ἰ ὀηῖ ὄεέ ὕ ἰ ἀάέεί Ῥόάεθ ὀός ῖ Ἀñ÷άβá ἈëÜäá

Ο νομαδικός βίος ήταν γνωστός στην αρχαία Ελλάδα. Η λέξη **«νομάδες»** με την έννοια **φυλές ποιμενικές περιφερόμενες από τόπου εις τόπον μετά των ποιμνίων των, χωρίς να εγκαθίστανται πουθενά μόνιμα, απαντάται σε αρχαίους έλληνες συγγραφείς** (Ηρόδοτος 1.15, 125, 4.187, 7.85, - Αριστοτέλης Πολιτικά 1.8,6 - Αισχύλος Πρ. 709). Ειδικότερα αναφέρεται από τον Αριστοτέλη στα Πολιτικά του Ι, 125b, 1 - 5 με την περίφημη διαπίστωση ότι ο φτωχός **«νομαδικός»** βίος συμπληρώνει τα ελλείποντα του κτηνοτρόφου και τη φτώχεια του ακολουθώντας παράλληλα και τον **«ληστρικό»** βίον.

Ο Ευριπίδης στην «Άλκηστη» στίχοι 590 και επ. αναφέρεται στα **αμέτρητα κοπάδια** του Άδμητου, του βασιλιά των Φερών της Θεσσαλίας, του συζύγου της Άλκηστης, που δέχθηκε να πεθάνει για να σωθεί εκείνος και την οποία επανέφερε στη γη και στη ζωή από τον Άδη ο Ηρακλής, που έβοσκαν στη **«Βοΐβη, την καλλίρροη λίμνη»** και έφθαναν μέχρι τα βουνά των Μολοσσών, της Ηπείρου δηλαδή.

Και στο χωρίο αυτό της Άλκηστης του **Ευριπίδη** υποκρύπτεται μετακίνηση των κοπαδιών του Άδμητου από τη Θεσσαλική πεδιάδα, την οποία κατείχε ολόκληρη ο Άδμητος, στα γύρω βουνά, στο Πήλιο, σίγουρα στην Όρθρυ και στην Όσσα και στον Όλυμπο και οπωσδήποτε στα βουνά που χωρίζουν τη Θεσσαλία από την Ήπειρο, την Πίνδο κυρίως προς δυσμάς, στην οποία εκτεινόταν η χώρα των Μολοσσών.

Και ναι μεν εδώ έχουμε ένα ιδιοκτήτη των αμέτρητων κοπαδιών, το βασιλιά Άδμητο. Έχουμε όμως εποχικές μετακινήσεις των κοπαδιών του από τα χειμαδιά στα ξεκαλοκαιριά και αντίστροφα λόγω των καιρικών συνθηκών. «Οι Φεραίοι», δηλαδή οι κάτοικοι των Φερών και της ευρύτερης περιοχής τους, κατά τον Βαλκανιολόγο συγγραφέα **Αχ, Λαζάρου** (Βαλκάνια και Βλάχοι σελ. 31), των ρωμαϊκών χρόνων, όπως και προηγούμενων εποχών, έχουν μεγάλα κοπάδια, τα οποία προς ανεύρεση της απαραίτητης τροφής τους παραδοσιακά μετακινούν κατά εποχές του έτους σε σταθερά θέρετρα και επαναφέρουν στο χειμαδιό το προγονικό, πλην εκτάκτων περιπτώσεων πολεμικών περιπετειών, προσωπικών διώξεων κ.α.

Ο ίδιος στην ίδια σελίδα αναφέρεται και στον ανθρωπολόγο **Άρη Πουλιανό**, που στο

έργο του «Περί καταγωγής των βλάχων», Σύγχρονα θέματα 1963 σελ. 285, γράφει: «Ίσως κάποτε στην αρχαιότητα, ένα μέρος από τους κατοίκους της Θεσσαλικής πεδιάδας το καλοκαίρι να ανέβαινε σε πιο βόρεια μέρη (Ήπειρο και Μακεδονία) και το χειμώνα να γύριζε στα παλιά γνωστά μέρη».

Ο ιστορικός Κεραμόπουλος γράφει για τους Περαιβούς:

«Εκ πάντων τούτων συνάγεται ότι εις την Θεσσαλικήν πεδιάδα κατήρχοντο εκ των γειτονικών ορέων...κτηνοτρόφοι και διέμενον μετά των κτηνών των εις την Θεσσαλικήν πεδιάδα κατά την ψυχράν περίοδον του χειμώνα και επανήρχοντο εις τα όρη περί το έαρ. Ούτος ήτο ο βίος των αρχαίων Περραιβών, ελληνικής φυλής, ελληνογλώσσου βεβαίως. Αλλά αυτός ούτος είναι και ο βίος των σημερινών Βλάχων λατινογλώσσων όμως». (ΕΕφΣΠΑ, 4, 1953 - 1954, 56)

Ο Γ. Χουρμουζιάδης (Εισαγωγή στο νεολιθικό τρόπο παραγωγής - Ανθρωπολογικά 1 (1980) 128») γράφει: «Με βάση τα ανασκαφικά δεδομένα θα πρέπει να πούμε με βεβαιότητα ότι τον κτηνοτροφικόν πλούτον των νεολιθικών τροφοπαραγωγικών δραστηριοτήτων τον αποτελούσαν μικρά και ευκολομετακινούμενα κοπάδια με αιγοπρόβατα, βοοειδή, γουρούνια και μερικά πουλερικά...Το συμπέρασμα είναι πως η κτηνοτροφία στους νεολιθικούς οικισμούς της Θεσσαλίας (και ίσως ολόκληρης της Ελλάδας) είχε αναπτυχθεί μέχρι τα χρόνια της πρώιμης Χαλκοκρατίας στη μορφή της οικοτεχνίας».

Στο Σοφοκλή (Οιδίπους Τύρρανος στίχοι 1110 - 1222) ο Οιδίπους, με ένα Κορίνθιο βοσκό άγγελο συναντά ένα γεροβοσκό, που καυχάται ότι δεν είναι αγορασμένος (συνετός), αλλά οικόσιτος (οίκοι τραφείς), έχοντας επομένως μια ξεχωριστή θέση στην οικογένεια. Θυμίζει το βοσκό του σαρακατσιάνικου τσελιγκάτου, που δεν προσφέρει τις υπηρεσίες του «ξήψωμα» δηλ. ως εξωτερικός βοσκός χωρίς τροφή, αλλά με τροφή που βαρύνει το αφεντικό του. Ο γεροβοσκός βόσκει τα πρόβατα στον Κιθαιρώνα. Και ο άγγελος του θυμίζει «του Κιθαιρώνας τον τόπον», όπου εκείνος και ο γεροβοσκός συναντιόταν με τα κοπάδια τους, ο Θηβαίος (γεροβοσκός) με δυο κοπάδια και ο Κορίνθιος (άγγελος) με ένα από την Άνοιξη ως το Φθινόπωρο επί τρία ολόκληρα εξάμηνα (στίχοι 1132 - 1137). Το χειμώνα και οι δυο τους αποσύρονταν στα μαντριά για να ξεχειμωνιάσουν τα κοπάδια των κυρίων τους (1138 - 1139).

Έχουμε επομένως σ' όλα αυτά τα χρόνια μετακινήσεις κοπαδιών και σίγουρα και των οικογενειών των ποιμένων από τα χειμαδιά στα ξεκαλοκαιριά και αντίστροφα. Και μάλιστα μετακινήσεις κοπαδιών που οι ιδιοκτήτες τους ήταν πολίτες διαφορετικών πόλεων - Κρατών (Κόρινθος - Θήβα), με διαφορετική γεωγραφική επικράτεια η κάθε μια και όχι αναγκαία και γειτονική. Έχουμε κυρίως μετακινήσεις εξαμηνιαίες. Ίσως σε εποχές που οι διαφορετικές πόλεις της προέλευσης των κοπαδιών δε βρίσκονταν σε εμπόλεμη κατάσταση.

Τώρα ποια οργάνωση είχαν τα μετακινούμενα κοπάδια και ποιες σχέσεις τα διείπαν, όταν ενώνονταν και έβοσκαν μαζί και παρήγαγαν κοινά κτηνοτροφικά προϊόντα, δεν μπορούμε να το γνωρίζουμε αλλά ούτε και μπορούμε να αποκλείσουμε ότι πιθανότερη οργάνωση και μορφή πρέπει να ήταν η απλή εκείνη του τσελιγκάτου ή κάποια παρα-

πλήσια μορφή της, που τη γεννούσε η ίδια η σύνθεση των κοπαδιών.

Εκείνο όμως που πρέπει να δεχθούμε **ως βέβαιο είναι** το ότι ο Κορίνθιος βοσκός που μαζί με τον Οιδίποδα συναντήθηκαν στον Κιθαιρώνα με το Θηβαίο βοσκό και οι οποίοι τα Καλοκαίρια έσμιγαν τα κοπάδια τους και τα βοσκούσαν μαζί και τα χώριζαν το Φθινόπωρο για να ξεχειμωνιάσουν στα χειμαδιά τους (Κόρινθο - Θήβα) επάνω στη κορυφή και στα λιβάδια του Κιθαιρώνα **δεν ήταν μόνοι τους**. Είχαν οπωσδήποτε και άλλους συντρόφους τους για τη φύλαξη των κοπαδιών. Και είχαν και τις οικογένειές τους για την εξυπηρέτηση των κάθε μορφής αναγκών των κοπαδιών τους και των ίδιων. Είχαμε δηλαδή μια μορφή στάνης στην οποία κατοικούσαν με τις οικογένειές τους και ικανοποιούσαν τις ανάγκες τους. Και βεβαίως ό,τι γινόταν στον Κιθαιρώνα συνέβαινε και σ' όλα τα λιβάδια όλων των βουνών της Ελλάδας. Ο μεγάλος αριθμός των ζώων των κτηνοτρόφων τους, η αναμφισβήτητη στενότητα των λιβαδιών και η ανισομερής κατανομή τους στις διάφορες περιοχές της χώρας καθιστούσαν αναγκαίες τις μετακινήσεις τους, ιδιαίτερα κατά τη διάρκεια των διαφορετικών κλιματολογικά συνθηκών μεταξύ ορεινών και χειμερινών περιοχών.

Στο σημείο όμως αυτό πρέπει να επισημανθεί και τούτο:

Οι μετακινήσεις των «τσελιγκάτων» εκείνης της εποχής πρέπει να συναντούσαν και πολλές δυσκολίες και πολλούς περιορισμούς, κυρίως από την τότε πολιτική διάρθρωση και οργάνωση των κατοίκων τους.

Ένας απ' αυτούς ήταν τα όρια του Κράτους - Πόλης. Είναι γνωστό ότι κάθε μεγάλη Πόλη, το κάθε μικρό νησί, οι μεγάλες πόλεις των μεγάλων νησιών, αποτελούσαν ιδιαίτερα κράτη με τους άρχοντές τους, τις αρχές τους, το στρατό τους, το ναυτικό τους, οι παράλιες πόλεις και κυρίως με την εδαφική τους περιφέρεια. Η τελευταία είχε ιδιαίτερη αξία και σημασία. Και αυτό γιατί ήταν μεγάλος ο αριθμός των ζώων (προβάτων, γιδιών, βοδιών και αλόγων) στα οποία κυρίως στηριζόταν η οικονομία των κατοίκων των περισσότερων Πόλεων - Κρατών. Αλλά και γιατί η γεωργία ήταν εκτατική καλλιέργεια μικρών αποδόσεων λόγω της επιφανειακής άρωσης με τις διάφορες μορφές των ησιόδιων αρότρων, των μη βελτιωμένων σπόρων και της απουσίας λιπασμάτων, πλην της κόπρου των ζώων. Εξαιτίας αυτών των λόγων οι μετακινήσεις γίνονταν εντός των ορίων της επικράτειας της Πόλης - Κράτους. Και απαραίτητη προϋπόθεση επομένως της μετακίνησης από τις πεδινές εκτάσεις στις ορεινές στο αέριο κυνηγητό της πράσινης χλόης, της δροσιάς το Καλοκαίρι και της ζέστης το Χειμώνα, ήταν η ύπαρξη τέτοιων εκτάσεων εντός των ορίων της εδαφικής περιφέρειας της Πόλης - Κράτους.

Η παράνομη είσοδος των ποιμνίων και των μεγάλων ζώων και η βοσκή στις εκτάσεις που ανήκαν σ' άλλη Πόλη - Κράτος πρέπει να αποτέλεσαν και αίτια πολεμικών συγκρούσεων μεταξύ ομόρων Κρατών - Πόλεων. Δεν υπέπεσαν όμως στην αντίληψή μου γραπτές μαρτυρίες τέτοιων διενέξεων και συγκρούσεων. Δεν μπορεί όμως να μην υπήρχαν. Για τον κτηνοτρόφο όλων των εποχών σίγουρα η αγάπη προς τα ζώα του και η επιδίωξη της καλύτερης κατάστασής τους και της μεγαλύτερης απόδοσής τους ήταν ισχυρό κίνητρο παράνομης βοσκής. Δεν μπορεί και σ' αυτό το βέβαιο και αποδεδειγμένο ελάττωμα των κτηνοτρόφων, οι σημερινοί να μην είναι μιμητές των προγόνων τους, όπως σ' όλα σχεδόν τα ελαττώματα τους. **Πάντοτε πίστευα ότι η μεγαλύτερη απόδειξη του ότι**

είμαστε απόγονοι των αρχαίων Ελλήνων είναι το ότι φέρουμε μέσα μας μέχρι της τελευταίας λεπτομέρειας τους και όλα τα ελαττώματά τους!!! Συγκρούσεις όμως τέτοιας μορφής δεν πρέπει να υπήρχαν στα χρόνια της Ρωμαϊκής, Βυζαντινής και Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ίσως και στα ελληνοισλαμικά χρόνια. Στα χρόνια του Φιλίππου και του Μεγαλέξανδρου και στα χρόνια του Βυζαντίου σώζονται περιστατικά συγκρούσεων για τις βοσκές και τα λιβάδια μεταξύ διαφόρων βόρειων φυλών και των Ελλήνων, που επιδίωκαν να τις καταλάβουν και να τις νέμονται, όπως παρακάτω αναφέρεται.

Βέβαια η ανάγκη των μετακινήσεων δεν ήταν στην αρχαία Ελλάδα τόσο μεγάλη, όσο εκείνη της μετακινούμενης Άνοιξη - Φθινόπωρο μεγάλης ποιμενικής κτηνοτροφίας στην εποχή μας. Στην αρχαία Ελλάδα οι βοσκήσιμες εκτάσεις ήταν πάρα πολλές, τα νερά άφθονα, η χλωρίδα πλουσιότερη και πρέπει και οι βροχοπτώσεις να ήταν πολύ περισσότερες. Φαινόμενα ξηρασίας, όπως στη σύγχρονη εποχή στις ίδιες περιοχές δεν υπήρχαν. Και βεβαίως δεν υπήρχε και το φαινόμενο όχι μόνον όλες οι επιδεκτικές καλλιέργειες σε πεδινές και ημιορεινές εκτάσεις να αποδοθούν στην εντατική καλλιέργεια με βαθείς αρώσεις μάλιστα αλλά και λίμνες ακόμη να αποξηρανθούν για να καταστήσουν τη χώρα μας αυτάρκη σε δημητριακά.

Παρ' όλα όμως αυτά γίνονταν μετακινήσεις από τις πεδιάδες (χειμαδιά) στα ορεινά λιβάδια (ξεκαλοκαιριά) και όταν εκείνα λόγω του καιρού γινόταν αφιλόξενα, ακολουθούσε η κάθοδος στα θερμά χειμαδιά, για να επαναληφθεί την άλλη χρονιά το ίδιο.

Την ύπαρξη μετακινούμενης νομαδικής κτηνοτροφίας στην Αρχαία Ελλάδα από τα μέσα του 19ου αιώνα την αμφισβήτησαν Ρουμάνοι κυρίως ιστορικοί και γλωσσολόγοι κήρυκες του «πανρουμανισμού» στην ελληνική χερσόνησο. Είναι γνωστή η επιδίωξη των Ρουμάνων εκείνη την εποχή, που διογκώθηκε και έλαβε επικίνδυνες διαστάσεις στις αρχές του 20ου αιώνα και δυστυχώς συνεχίζεται με μικρότερη ένταση και στις μέρες μας. Η επιδίωξή τους αυτή συνίστατο στην αναγνώριση ρουμανικής μειονότητας στην Ελλάδα. Και κύριος στόχος τους ήταν οι Βλαχόφωνοι Έλληνες της Ελλάδας, με την εκμετάλλευση της μερικής ομοιότητας του λατινογενούς γλωσσικού τους ιδιώματος με το λατινογενές γλωσσικό ιδίωμα του μη δακικής προέλευσης τμήματος του ρουμάνικου λαού. Πρόβλημά τους όμως ήταν οι αποκλειστικά ελληνόφωνοι νομάδες ποιμένες Σαρακατσιάνοι. Η προπαγάνδα τους βρήκε τη λύση και ήταν πολύ απλή και εύκολη. **Χαρακτήρισαν τους Σαρακατσιάνους εξελληνισθέντες βλάχους!!!** Και για να στηρίξουν την παράλογη αυτή λύση στο πρόβλημά τους προχώρησαν και σε **δεύτερο ανιστόρητο παραλογισμό. Υποστήριξαν ότι δεν υπήρχε νομαδική κτηνοτροφία στην αρχαία Ελλάδα για να αποκλείσουν τους Σαρακατσιάνους από διαδόχους των αρχαίων ελληνικών νομαδικών φύλων.** Με πρωτεργάτη τον Ivan Caragiani, καθηγητή ρουμάνικου πανεπιστημίου και με διάδοχους τον Rubin το 1913, με την ευκαιρία των εργασιών της συνδιάσκεψης του Βουκουρεστίου μετά το Β' βαλκανικό πόλεμο, τον N. Iorga, και με τους Έλληνες, δυστυχώς, (πάντοτε ευδοκίμουσε στην πατρίδα μας το δένδρο εφιάλτης) Per. Parahagi, Th. Capidan, T. Parahagi, Γιαν. Ντόντο, Γ. Έξαρχο και άλλους υποστηρίχθηκε ότι από τον εξελληνισμό των βλάχων προήλθαν οι Σαρακατσιάνοι και ότι δεν υπήρχε νομαδική κτηνοτροφία στην Αρχαία Ελλάδα.

Το ζήτημα αυτό, το γνωστό ως «Κουτσοβλαχικό ζήτημα», το διαπραγματεύεται ο εντετ. Φιλολόγος Καθηγητής στο 4ο Πανεπιστήμιο της Σορβόνης στον τομέα της Ρωμανολογίας και Ρουμανικής Διαλεκτολογίας, υπότροφος του ΙΚΥ και τριών Πανεπιστημιακών Ιδρυμάτων της Γαλλίας βλαχόφωνος Έλληνας από τη Σαμαρίνα Αχιλλ. Λαζάρου, σε πολλά έργα του και ανάμεσα σ' αυτά και στα α) «**ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΚΑΙ ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ ΤΟΥ ΔΙΗΠΕΙΡΩΤΙΚΟΥ - ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ ΣΕ ΣΥΝΑΡΤΗΣΗ ΜΕ ΤΗΝ ΚΑΤΑΓΩΓΗ ΤΩΝ ΒΛΑΧΩΝ-ΑΡΜΑΝΩΝ**» - ΑΘΗΝΑ 2006, β) «**Συμβολή της ρουμανικής επιστήμης στην ορθή λύση του ζητήματος των βλάχων της Ελλάδος**» - Αθήνα 2007 και γ) «**ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΟΙ - Ρουμάνικες και άλλες θέσεις για την καταγωγή**» - Αθήνα 1999.

Από τα έργα του αυτά θα παραθέσω μερικά σημεία τους:

Από τους «ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΟΥΣ» του:

Στη σελίδα 284 γράφει:

Στο δελτίο της Εταιρείας Ελλήνων Φιλολόγων καταχωρίζονται τα ακόλουθα: «**Ότι οι νομάδες ποιμένες του ελληνικού και βαλκανικού χώρου, που καλούνται Σαρακατσαναίοι και ομιλούν μόνον Ελληνικά, αποτελούν την μερίδα εκείνην του Ελληνικού λαού που αντιπροσωπεύουν κατά την γνώμη όλων των ερευνητών την αρχαιοτάτην γηγενή μερίδα των Ελλήνων κατοίκων του τόπου μας, πολύ ολίγοι Έλληνες το γνωρίζουν. Και οι Σαρακατσαναίοι είναι άσχετοι προς τους άλλους νομάδας ποιμένας που είναι δίγλωσσοι, ομιλούντες εκτός της ελληνικής και το λατινογενές βλαχικόν ιδίωμα**».

Στη σελίδα 288 γράφει:

Η ενασχόληση των Ελλήνων με την κτηνοτροφία σε όλες πάντοτε τις μορφές της διαπιστώνεται συχνά στην αρχαιοελληνική γραμματεία με πρώτες πηγές τα έργα του Ομήρου. **Ο καθηγητής του πανεπιστημίου Βουδαπέστης Mathias Gyoni τονίζει: «Από την Ομηρική περίοδο, η κτηνοτροφία αιγοπροβάτων αποτελούσε σημαντικό κλάδο της ελληνικής οικονομικής ζωής». Στην περίφημη ασπίδα του Αχιλλέα, του οποίου η επικράτεια εκτεινόταν από τη θεσσαλική Φθία έως την Ιωλκό και το Πήλιο, ο Όμηρος φιλοτεχνεί σαγηνευτικές πτυχές αγροτοποιμενικής ζωής, όπως άλλωστε επισημαίνονται ήδη από τον ειδικό ερευνητή και διδάκτορα του Παντείου Πανεπιστημίου Μ. Γκιόλια: «Αναφέρει ο Όμηρος κοπάδια από πρόβατα και αγέλες βοδιών που ποτίζονται σε λίμνες και ποτάμια, σκύλους που ακολουθούν τα ζωντανά και μάχονται με λιοντάρια. άλογα γοργόποδα κι ευκίνητους αναβάτες που φρουρούν οπλισμένοι τα κοπάδια. λιβάδια με κάτασπρα πρόβατα και στάνες και μαντριά και καλύβες να μένουν οι μηλοβοτήρες. κοπέλες να φέρνουν χορεύοντας στους γονείς τους βόδια από τους μνηστήρες. στάβλους γεμάτους ζώα και προβατοβοσκούς να λαλούν ευτυχισμένοι τις φλογέρες τους (Ιλ. Σ 573-590)».**

Στη σελίδα 290 γράφει:

Σταθερά διατηρείται η μορφή αυτή της κτηνοτροφικής ζωής, «τουλάχιστον από της Ομηρικής εποχής», όπως ορίζει ο Αλέξανδρος Σίνος, «μέχρι σήμερα», γράφοντας μεταπολεμικά. Επικαλείται δε και τη γνώση του Maull, η οποία βλέπει το φως της δημοσιότητας κατά τη διάρκεια του μεσοπολέμου, περνώντας σχεδόν απαρατήρητη, παρά την προφανή σπουδαιότητά της: «Η κυριαρχούσα γενικώς μορφή της κτηνοτροφίας

και το είδος των κτηνών, έχει πλήρως προσαρμοσθή με το ξηρόν κλίμα και το άγονον του εδάφους, και η κτηνοτροφία μεγάλων ζώων υποχωρεί τελείως προ της κτηνοτροφίας μικρών ζώων, των προβάτων και αιγών... Η αδυναμία της διατροφής εις σταύλους, λόγω ελλείψεως χόρτου και η πτωχεία του εδάφους, του οποίου η βλάστησις ανανεούται μόνον άπαξ του έτους - εις τας πεδιάδας τον χειμώνα και εις τα όρη το θέρος - έχουν επιβάλει εις την κτηνοτροφίαν τον νομαδικόν τύπον. Υπό την οδηγίαν νομάδων ποιμένων συνοδευομένων με ημιόνους, όνους ... ως ζώα μεταφορικά, ... και φυλασσομένων από ημιαγρίου σκύλους, προξενούντας τον φόβον εις όλους τους ταξιδιώτας από της αρχαιότητος (Οδυσσεύς) μέχρι σήμερα, πορεύονται τα ποίμνια κατά το τέλος της ανοίξεως (τέλος Απριλίου - Μαΐου) εις τα όρη και κατά τον χειμώνα (τέλος Οκτωβρίου) επιστρέφουν πάλιν εις τας πεδιάδας, όπου καταβάλλουν εις τας Κοινότητας δια την χρήσιν των βοσκοτόπων, ένα μίσθωμα. Το βαθύπεδον περί το Μεσολόγγιον, αι Θεσσαλικαί πεδιάδες, η Κάτω Μακεδονία και αι Μικρασιατικά κοιλάδες, αποτελούν περιζήτητα χειμαδιά ... Παρά τους νομάδας τούτους ποιμένας κατοικούν επίσης (Πελοπόννησος) και ημινομαδικοί πληθυσμοί εις άγονα χωρία, όπου οι χωρικοί τα εγκαταλείπουν τον χειμώνα διά ν' αναζητήσουν τα βοσκοτόπια των πεδιάδων...»

Στη σελίδα 291 γράφει:

Επομένως αποτελεί μύθευμα η θεωρία περί ανυπαρξίας κτηνοτροφικού βίου στους αρχαίους Έλληνες και συνακόλουθης ξενικής καταγωγής των Σαρακατσάνων. Εξ ολοκλήρου δε ανατρέπεται χάρη στα αρχαιολογικά ευρήματα και στις αδιάφυστες μαρτυρίες αρχαίων Ελλήνων, και Λατίνων, συγγραφέων, Ομήρου, Ησιόδου, Αριστοτέλους, Ξενοφώντος, Πολυβίου, Στράβωνος, Αθηναίου, Αιλιανού, Αρριανού, Πλουτάρχου, Λουκρητίου, Βάρρωνος κ. α., θησαυρισμένες σε σειρά δημοσιευμάτων διακεκριμένων επιστημόνων, όπως είναι οι καθηγητές Κεραμόπουλλος, Πέτσας, Δάκαρης, Σαδικάκης, Glotz, Robert, Lozovan κ.α.

Στη σελίδα 298 γράφει:

Τον αφελληνισμό ευχερέστερα διαφεύγουν όσοι ασκούν το πατρογονικό κτηνοτροφικό επάγγελμα και διατηρούν τον κλειστό τρόπο ζωής, ο οποίος χάνεται σχεδόν καθ' ολοκληρίαν μετά τον β' παγκόσμιο πόλεμο. Ακριβώς αυτοί είναι προ πάντων Σαρακατσάνοι, τους οποίους ακόμη η ρουμανική πολιτική σκόπιμα θεωρεί «εξελληνισμένους» Βλάχους-Αρμάνους, με την έννοια Ρουμάνους, Μακεδο-Ρουμάνους (!), που αντηχεί οξύμωρα. Διότι περίτρανα αποδεικνύεται τόσο ο πανάρχαια διαχρονικός και πολύμορφος κτηνοτροφικός τρόπος ζωής Ελλήνων στην ηπειρωτική και νησιωτική χώρα όσο και η αδιάλειπτη συνέχεια του ελληνικού γλωσσικού οργάνου των Σαρακατσάνων παρά τις οποιεσδήποτε ιχνηλατήσεις ξενικών στοιχείων, τα οποία δεν αιφνιδιάζουν τους γνώστες και ερμηνεύονται άλλωστε εύκολα στα πλαίσια της βαλκανικής διαλεκτολογίας, όταν δεν υπεισέρχονται ανεπιστημονικές επιδιώξεις.

Και καταλήγει γράφοντας στη σελίδα 301:

Όμως εξελληνιση των Σαρακατσάνων, νομάδων, που λόγω του κλειστού τρόπου ζωής δεν συμβιώνουν συχνά με πληθυσμούς ελληνοφώνους στους χώρους θερινής και χειμερινής διαμονής, ώστε να υφίστανται τόσο ισχυρή επίδραση, ούτε μόνοι τους επι-

δίδονται στην καλλιέργεια των ελληνικών γραμμάτων, καταντά εντελώς απίστευτη. Τουναντίον θα ανέμενε κανείς ταχύτατη εξελληνίση των Βλαχοφώνων, που ήδη από τον 11ο αιώνα αναγνωρίζονται ως αστοί, γαιοκτήμονες και κτηνοτρόφοι με μόνιμες εγκαταστάσεις και εποχικές μετακινήσεις, μετέπειτα δε ως πρωτοπόροι της ελληνικής εκπαίδευσης και παιδείας.

Για τον ομόγλωσσό του και κοντοχωριανό του βλαχόφωνο, Γ. Έξαρχο (Περιβόλι Γρεβενών) ο Αχιλλ. Λαζάρου (Σαμαρίνα Γρεβενών) γράφει ότι είναι χρήσιμη η παράθεση μερικών περικοπών από τα έργα του:

α) «Ο Γ. Έξαρχος διαλαλεί και τον δήθεν εξελληνισμό των Σαρακατσάνων, οπότε γι' αυτούς κατεπίγει η σύνταξη προγραμμάτων και η οργάνωση εντατικών μαθημάτων για να μάθουν «βλάχικα» στα προτεινόμενα από τον Γ. Έξαρχο βλάχικα σχολεία». (ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΟΙ σελ. 310)

Τι άραγε θα μπορούσε να παρατηρήσει κανένας για την απύθμενου βάθους και δυσθεώρητου ύψους ανοησία αυτή του Γ. Έξαρχου; Θα μπορούσε μόνο να προβλέψει το σίγουρο λυντσάρισμά του αν επιχειρούσε εκείνος να διδάξει «βλάχικα» σε κάποια σαρακατσανάκια!!!

β) «Ο Γ. Έξαρχος και άλλοι προσποιούνται άγνοια των προκαταλήψεων του Ioan Caragiani και προ πάντων του μισελληνισμού του, ο οποίος επεχείρησε να ματαιώσει την ενσωμάτωση με την Ελλάδα του Δομοκού με προσωπικά διαβήματα προς την Ιταλία αποτροπής ικανοποίησης των ελληνικών δικαίων». (ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΟΙ σελ. 298)

γ) Κατηγορώντας ο Αχιλλ. Λαζάρου την αδράνεια της Ελλάδος προς υποστήριξη των εθνικών ορθών θέσεων, όταν ξένοι επιστήμονες τις αποδέχονται, αναφέρει τις απόψεις του καθηγητή C. Roghirc (Δελτίο Ρουμάνικης βιβλιογραφίας IMXA Θεσ/νίκη 1, 1971 5-8), σύμφωνα με το έργο του: «Ελληνική διάλεκτος η αρχαία Μακεδονική ... Η ελληνικότης της γλώσσας των αρχαίων Μακεδόνων», παρατηρεί:

«Το δε χειρότερο είναι ότι ελληνικές καθημερινές εφημερίδες, μάλιστα μεγάλης κυκλοφορίας, φιλοξενούν για άσχετο επιστημονικά ιλλυρολόγο εγκώμια, που φιλοτεχνεί πανάσχετος όπως ο Γ. Έξαρχος». (Ελευθεροτυπία 30-5-1994, 40-41)

(Ιστορικά και γλωσσολογικά δεδομένα κ.λ.π. σελ. 292-293)

δ) Στη σελ. 312 σημ. 71 του ίδιου βιβλίου γράφει: «Ο Γ. Έξαρχος, αν και έζησε χρόνια στη Ρουμανία και μας γύρισε «δρας Οικονομολόγος-Περιφερειολόγος», χωρίς κανένα δείγμα ειδικών σπουδών του, αδυνατεί στην παρακολούθηση της ρουμανικής ρωμολογικής επιστήμης, όπως εκφράζεται από τον ακραιφνή Ρουμάνο Densusianu. Γι' αυτό εισάγει στην Ελλάδα παρωχημένα προπαγανδιστικά κείμενα του εκρουμανισμένου ακαδημαϊκού Th. Caridan και συντροφιάς του, παρουσιάζοντας τους Σαρακατσάνους σαν εξελληνισμένους βλάχους - Αρμάνους. Καμαρώνει δε ο Γ. Έξαρχος για το ογκώδες πρόσφατο βιβλίο του, επιγραφόμενο ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΟΙ, 438 σελίδων, από τις οποίες μόνο 15 του ανήκουν ...» κατά τον Δημ. Τάγκα.

Ο Ρουμάνος καθηγητής και ακαδημαϊκός Densusianu στις αρχές του 20ου αιώνα είχε υποστηρίξει ότι οι Σαρακατσανίοι δεν είναι λατινόγλωσσοι-βλαχόφωνοι, αλλά απόλυτα ελληνόγλωσσοι. Ο ίδιος δε και πολλοί άλλοι ονομαστοί Ρουμάνοι (A. Sacerdoteann, I.

Sradbei, C. Daicovisiu - Η Daicovisiu) υποστηρίζουν ότι δεν υπήρξε κάθοδος των λαών της Ρουμανίας προς την Ελλάδα, αλλά άνοδος κατοίκων των ελληνικών περιοχών προς τη Ρουμανία. Άλλοι δε Ρουμάνοι επιστήμονες όπως οι A. D. Xenopol, T. Parahagi, C. Poghirc τεκμηριώνουν αδιάσειστα την αυτοχθονία και την αδιάλειπτη διαχρονία τους στις περιοχές, όπου ακόμη υπάρχουν (οι Βλάχοι δηλ.), αποδυναμώνοντας εντελώς την εξ αρχής σαθρή θεωρία περί καθόδου.

Παρά ταύτα ο Γ. Έξαρχος μένει πιστός στις απόψεις του G. Veigand, που με δαπάνες της Ρουμανίας περιηγήθηκε τα βλαχοχώρια της Δυτικής Μακεδονίας και υποστήριξε κάθοδο των Ρουμάνων στην Ελλάδα και στις αρχικές απόψεις του μαθητή του Th. Caridan. Και ενώ οι τελευταίος αποδέχεται αργότερα την αυτοχθονία των Βλάχων της Ελλάδος, που είχαν διακηρύξει διασημότητες της ρουμανικής επιστήμης (A. D. Xenopol, V. Parvan, Radu Vulpe, A. Procoronici), εκείνος εμμένει.

Και όχι μόνον αυτό. Ζητεί ίδρυση και βλάχικων σχολείων για να μάθουν «βλάχικα» οι Σαρακατσιάνοι. Ξέχασε φαίνεται την τύχη των ρουμανικών σχολείων στα βλαχοχώρια της Δυτικής Μακεδονίας και της Θεσσαλίας και του Γυμνασίου τους στα Γρεβενά. Και δεν προβληματίστηκε από όσα είπαν ο **Eugen Ionescu** προϊστάμενος του Γραφείου των ρουμανικών σχολείων του Εξωτερικού στο Υπουργείο Παιδείας: ότι **«οι Κουτσοβλάχοι ανήκουν στον Ελληνισμό και η Ρουμανία μετά θυσίες οικονομικές δεκαετιών για την διαφώτιση των Κουτσοβλάχων ελάχιστο ποσοστό πήρε με το μέρος της»**. Και ο **Dumitru Lazarescu Lecanta:**»**Δια την εξάπλωσιν της ρουμανικής εθνικής μορφώσεως έχομεν αρκετά σχολεία, διδασκάλους, καθηγητάς, ιερείς, αλλά δεν έχομεν ρουμανικό πληθυσμόν. Το ρουμανικόν έθνος ενταύθα...δεν συνίσταται ειμή από διαφοροτρόπως μισθοδοτούμενους και επιχορηγουμένους, των οποίων άμα παύσει η μισθοδοσία δι-αλύεται και το ρουμανικό αίσθημα. Εις χωρία όπου ο πληθυσμός αποτελείται αποκλειστικώς από Βλάχους, ενώ το ελληνικόν σχολείον βρίθει μαθητών, το ρουμανικόν στερείται... Ο Βλάχος συνεισφέρει εις το ελληνικόν σχολείο και αφήνει μετά θάνατον την περιουσίαν του προς εξάπλωσιν της ελληνικής μορφώσεως»**.

Επομένως τα φλιναφήματα των φερέφωνων της Ρουμανικής προπαγάνδας περί μη ύπαρξης νομαδικής μετακινούμενης κτηνοτροφίας στην αρχαία ηπειρωτική Ελλάδα και επομένως δεν είναι απόγονοι των κτηνοτρόφων εκείνων των χρόνων οι νομάδες Σαρακατσιάνοι, αλλά και οι ελληνικής καταγωγής βλαχόφωνοι νομάδες ή ημινομάδες, είναι ανάξια προσοχής, ανιστόρητες απόψεις, διαστρεβλώσεις της αλήθειας, πλαστογραφήσεις αρχαίων κειμένων, εντεταγμένες στο σχέδιο της δημιουργίας ανύπαρκτης μειονότητας.

Θα αποτελούσε τέλος σοβαρή παράλειψη αν σ' αυτό το σημείο δεν ανέφερα την εμπειριστατωμένη παρουσίαση του ζητήματος του νομαδισμού στην Αρχαία Ελλάδα και των μετακινήσεων των νομάδων κτηνοτρόφων από τον Ευρυτάνα συγγραφέα και ιστορικό Μάρκο Γκιόλια στο έργο του «ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΟ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΤΟΥ ΤΣΕΛΙΓΚΑΤΟΥ», σελίδες 37 - 46 με τίτλο «**Το διαχρονικό σύστημα των εποχικών μετακινήσεων**». Εκπλήττει η λεπτομερής παρουσίαση του ζητήματος αυτού από τον Μ. Γκιόλια και θα αποτελέσει σοβαρή παράλειψη σε όποιον θέλει να το ερευνήσει σ' όλη του την έκταση, αν δε μελετήσει το έργο αυτού του συγγραφέα.